

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31.10.2026

Kabul Tarihi / Accepted: 15.01.2026

Bozkurt Güvenek, S. (2026). Türkçede makine çevirisinin söz dizimsel ve anlamsal hataları: Google Translate ve DeepL örnekleri. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 35-57. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1814139>

**TÜRKÇEDE MAKİNE ÇEVİRİSİNİN SÖZ DİZİMSEL VE ANLAMSAL
HATALARI: GOOGLE TRANSLATE VE DEEPL ÖRNEKLERİ**

Serap BOZKURT GÜVENEK¹

ÖZ

Bu çalışmada, Türkçenin esnek söz dizimsel yapısının çeviri motorları -DeepL ve Google Translate- tarafından ne ölçüde kavranabildiği ele alınmaktadır. Özellikle İngilizce gibi daha kuralcı ve yapısal söz dizimi kurgusuna sahip bir dil temel alınarak geliştirilen bu çeviri motorlarının, Türkçeyi işlerken karşılaştıkları zorluklar; ana dili Türkçe olan kullanıcıların doğal üretimleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmada kullanılan örneklem, anlam katmanları açısından giderek karmaşılaşan 20 cümleden oluşmaktadır. Bu cümleler hem anlamsal hem de biçimsel düzeyde analiz edilerek, çeviri motorlarının Türkçeye özgü biçimsel, sözcüksel, söz dizimsel ve anlam parametrelerinde yaptığı hatalar değerlendirilmiştir. Çalışmanın dört ana bölümden oluşan yapısında: İlk bölümde; cümle kavramı ile onun sosyal ve toplumsal eksenini tartışılmış, cümledeki öbeklerin tekrar, devinim ve kullanıcıya bağlı olarak değişen anlamsal karşılıkları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; makine çevirilerinde Türkçeye özgü söz dizimsel hataların nedenleri; özellikle öğelerin pragmatik etkileri, vurgu, tema-rema ilişkisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde; seçilen 20 cümle çeviri motorları tarafından nasıl işlendiği açısından incelenmiş; işlevsel ve biçimsel düzeydeki farklılıklar nitel bir yöntemle ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise, Türkçede kiplik, zaman algısı, vurgu, metaforik anlam gibi unsurlarda yetersiz kalan makine çevirilerinin; sosyal bağlam ve dilsel kurguyu karşılama konusunda ne ölçüde başarısız olduğu nitel verilerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çeviri hataları, Dil-toplum etkileşimi, Makine çevirisi, Semantik uyumsuzluk, Söz Dizimi.

**SYNTACTIC AND SEMANTIC ERRORS IN MACHINE TRANSLATION INTO
TURKISH: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GOOGLE TRANSLATE AND
DEEPL**

ABSTRACT

This study investigates how well machine translation systems—specifically DeepL and Google Translate—can grasp and reproduce the flexible syntactic structure of the Turkish language. Given that these translation tools are primarily developed based on English, the study analyzes the challenges they face when processing Turkish. The analysis compares naturally produced sentences by native Turkish speakers with machine-translated sentences generated from English sources. The sample consists of 20 sentences that gradually increase in semantic complexity. These sentences are analyzed at both semantic and structural levels to evaluate the syntactic and semantic errors made by the translation engines in terms of morphological, lexical, syntactic, and semantic parameters. The study is divided into four main sections: The first section discusses the concept of the sentence in relation to its social and societal dimensions, emphasizing the semantic variations of recurring and shifting syntactic phrases that depend on the user. The second section examines the reasons for syntactic errors specific to Turkish in machine translations, focusing on the pragmatic functions of sentence elements, including emphasis, theme, and rheme. The third section presents a qualitative analysis of how the selected 20 sentences are processed by the translation engines in terms of both function and form. Finally, the conclusion identifies, through quantitative data, the instances in which machine translations fail to capture modality, tense perception, emphasis, and metaphorical meaning in Turkish, as well as their shortcomings in aligning linguistic structure with social context.

Keywords: Translation errors, Language-society interaction, Machine translation, Semantic mismatch, Syntax.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, serapbozkurtttt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9507-7374>

Giriş

Türkçe yapı itibarıyla eklemeli bir dil olup bu özelliği sayesinde kök sözcüklere ardışık biçimbirimlerin eklenmesiyle hem anlam hem de işlev açısından kendisine oldukça zengin sözcük üretimi alanı tanır. Öncelikle her ek taşıdığı anlamı ve işlevselliği tanımlı bir biçimde sürdürürken dilin biçimbilimsel çözümlemesinde de belirli bir düzen ve öngörülebilirlik sağlamaktadır. Bu yapı sözcük üretimini anlamsal tabanını güçlü kılarken aynı oranda çok sayıda biçimbirimsel çeşitliliğin sistemli bir biçimde türetilmesine ve genişlemesine de olanak tanır. Türkçenin bir diğer önemli yapısal özelliği de serbest söz dizimidir. Her dilin kurulumu belli bir kurala bağlı olsa da bağlamsal yapıların esnetilebilir olma özellikleri cümlelerin anlamı bozmadan farklı vurgu oluşturacak biçimde yer değiştirebilmelerine izin vermektedir. Türkçe tam da bu yapıya hâkim bir dildir. Bu özelliği Türkçeye biçimsel esneklik ve anlatım çeşitliliği kazandırır. Bu durum dilin hem yazılı hem sözlü anlatımında pragmatik ve söylemsel bağlamlara duyarlılığını da artırır.

Türkçenin eklemeli yapısı ve serbest söz dizimi, sadece biçimsel değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimi düzenleyen dilsel bir dinamik olarak da cümle kurulumuna etki etmektedir. Bu biçimsel esneklik, cümlelerin yalnızca yapısı açısından değil, sosyal ve toplumsal bağlamda da işlevsel anlamlar taşımasına olanak tanır. Dolayısıyla Türkçede cümle, sadece söz dizimsel bir birim değil bağlama, niyete-sezgiye ve toplumsal algıya göre şekillenen çok katmanlı bir anlam aracıdır. Buradan hareketle, dilin yapısal özelliklerinin ötesinde cümle kavramının toplumsal ve söylemsel işlevi üzerine düşünmek gerekmektedir.

Bu çok katmanlı yapı, özellikle makine çevirisi söz konusu olduğunda önemli sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir. Makine çeviri sistemleri, büyük ölçüde biçimsel ve istatistiksel modellere dayalı olarak çalıştıklarından dilin; bağlam, vurgu ve söylem gibi işlevsel boyutlarını her zaman yeterince çözümleyememektedir. Bu durum, serbest söz dizimine sahip ve bağlama duyarlı dillerde daha belirgin hâle gelmektedir. Türkçede cümle öğelerinin vurguya bağlı olarak yer değiştirebilmesi, tema-rema ilişkilerinin anlamı doğrudan etkileyebilmesi ve kiplik değerlerinin yüzey yapıda her zaman açıkça işaretlenmemesi, makine çevirisi çıktılarında söz dizimsel ve anlamsal hataların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu genel çerçeve, çeviri teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeniden değerlendirilmesi gereken bir alanı işaret etmektedir. 2015 sonrasında nöral makine çevirisi (Neural Machine Translation-NMT) yaklaşımlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, makine çevirisi çıktılarının akıcılık ve söz dizimsel doğruluk düzeylerinde belirgin iyileşmeler gözlemlenmiştir (Bahdanau vd., 2014; Toral & Way, 2018). NMT tabanlı sistemler, özellikle yüzeysel dil bilgisel yapıların daha doğal ve insan benzeri biçimde üretilmesini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, çeviribilim literatüründe bu sistemlerin anlamsal ve pragmatik düzeyde tekrarlayan hata örüntüleri sergilemeye devam ettiği de vurgulanmaktadır. Özellikle serbest söz dizimine sahip ve bağlam duyarlılığı yüksek dillerde, vurgu, tema-rema ilişkisi, kiplik ve metaforik anlamların aktarımı gibi alanlarda sınırlılıkların sürdüğü çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Castilho vd., 2017).

Bu bağlamda, DeepL ve Google Translate gibi yaygın olarak kullanılan çeviri motorları, nöral altyapıları sayesinde akıcılık ve sözcüksel seçim açısından önemli ilerlemeler kaydetmiş olsalar da Türkçeye özgü söz dizimsel ve anlamsal yapıların işlevsel düzeyde karşılanması

konusunda hâlen tartışmaya açık sonuçlar üretmektedir. Literatürde bu iki sistem üzerine farklı dil çiftleri ve metin türleri bağlamında yapılmış çok sayıda değerlendirme bulunmakla birlikte, Türkçenin serbest söz dizimi ve bağlam odaklı yapısı üzerinden yürütülen ayrıntılı çözümlemelerin sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, söz konusu literatürden hareketle, DeepL ve Google Translate çeviri motorlarının Türkçeye özgü söz dizimsel ve anlamsal yapılar ne ölçüde yanıt verebildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, anlam katmanları giderek karmaşılaşan cümle örnekleri üzerinden, makine çevirisi çıktılarında ortaya çıkan vurgu kaymaları, tema-rema uyumsuzlukları, kiplik belirsizlikleri ve metaforik anlam kayıpları nitel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevcut literatürde rapor edilen genel eğilimleri Türkçe bağlamında somut örneklerle tartışmayı ve makine çevirisi sistemlerinin sınırlarını dilin işlevsel boyutları üzerinden görünür kılmayı hedeflemektedir.

Cümle Kavramı ve Cümlelerin Sosyal-Toplumsal Eksen

Söz dizimi, çift eklemli bir yapı sergileyen dil olgusunu en büyük yapısı ve en genel geçer kurallarını yansıtan yapısıdır. Dizisel seçkilerin dizimde bir dilin kurallarıyla yer alması neticesinde oluşan söz dizimsel yapılar anlama ve anlatma zemininin temel öğeleridir. Börekçi'nin (2015, s. 362) de dediği gibi bitmiş ifadeye cümle demek, cümlelerin işlevsel sınırlılığını belirlemekte çelişkiler oluşturmaktadır. Cümle denilen kurulum öznenin algısı, dil yetisi, anlatma ve anlamlandırma becerisiyle iç içe olduğu için sadece kurallarla örülü değil, sınırlı kurallarla sınırsız üretimin olduğu dil bilimsel bir üretkenliktir. Bağlamla değişebilen anlam, söz konusu Türkçe olduğunda çok daha katmanlı ve karmaşıktır. Nitekim Foucault'ya göre (2011, s. 102-103) ifade ile cümle arasında tam bir özdeşlik yoktur; her cümle bir ifade alanı açsa da dil bilgisel yapıya uymayan ifadeler mümkündür ve bu nedenle ifade, cümlelerin gramatik karakteriyle bütünüyle tanımlanamaz.

Şöyle ki cümle kurmak seçme ve sentez işidir. Cümle, hem anlamlı hem de görevli dil yapılarının birleştirildiği bir zemindir. Söz dizimi çalışmaları, sözcük grupları ile cümle öğeleri arasındaki kavram ilişkilerini betimler; Türkçe gibi eklemeli dillerde bu ilişkiler büyük ölçüde ekler ve edatlar aracılığıyla kurulduğundan, işlevsel değer belirleyici hâle gelir. Bu nedenle her yapı bir işlev taşır ve anlam, biçim üzerinden iletilir (Börekçi, 2015, s. 364).

Özellikle, derin yapıda yer alan bir düşünce başka bir dilde bir cümleyle ifade edilebilirken Türkçede bir kelimeyle ifade edilebilir. Buna imkân tanıyan yapısalılığı Türkçenin diğer diller karşısındaki duruşu ve durumunu etkiler ve güçlendirir. Eklemeli yapı Türkçenin her zaman faydasına olmuş ve onu hep daha pratik bir duruş sergilemesine olanak tanımıştır. Bunu bir örnekle tanıklamak gerekirse; 'Okuldaymışsınız' ifadesi isim ve ek-fiil oluşumuyla yüklemleşmiş ve ekleriyle kişiyi, zamanı imleyen bir bitmişlik ifade etmektedir. Kaynak dilden (Türkçe) hedef dile (İngilizce) olan dönüşüme bakıldığında Türkçede 'Okuldaymışsınız' olan ifade İngilizcede 'You had been in the school' şeklinde yer almaktadır.

Okul (isim) → *the school*
+*de* (bulunma hâl eki) → *in*
+(y)*i-miş* (ek-fiil ile yüklemleşme) → *had been*
+*sınız* (kişi) → *you*

İşte Türkçenin zengin biçim bilimsel yapısı bir sözcüğü farklı biçimlerde gösterebilmekte ve ifadede ekonomikliği işletebilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki bir dilin cümle yapısı o dili kullananların dünya görüşü, kültürel arka planları ve genlerine kodlanan toplumsal yapılarının bir görüntüsüdür. Türkçe cümle kurulumu Ö+T+Y şeklinde olup işi yapan (özne) ile işin neticesini belirten yüklem arasında zaman, durum, şart, yer, hedef, sebep gibi ayrıntıları belirten ve tümleyen yapılar (tümleç) mevcuttur. Bu dizilim, aynı zamanda, özne ile yüklem arasına giren ayrıntılara verilen önemi göstermektedir. İngilizcenin cümle kurulumuna bakıldığında ise Ö+Y+T yapısında işi yapan ve netice (yüklem) başta verilip ayrıntı sona yerleştirilmiştir. Onların söz dizimsel yapılarında böl, parçala ve yönet ilişkisi kurulurken Türkçede akışı bölmek ve bir bağlam ile verilmesi oldukça önemlidir. Bu da iki farklı bakış açısının dilsel zemine yansıyan göstergesidir. Dilin anlamsal bilgileri farklı yapılarla kodlayan bir dizge olduğu aynı anlamsal bilgilerin farklı dillerde farklı yapılarla dile getirebildiği, her dilin anlamsal bilgileri dile getirirken dünya görüşünü yansıttığı ve iki farklı dilin kültürel arka planları arasında önemli farklılıkların olabildiği bu farklılıkların işlevsel ve anlamsal zeminde kendisini gösterebildiği yaklaşımlar, kurallarıyla da işaretlemiştir (Kozan, 2019, s. 145). Yani cümle, Cruse (2000)'un da dediği gibi bazı kelime kombinasyonlarının bir araya gelmesiyle tamamlanmış bir iş değildir. İnsan zihninin esnekliği ve yaratıcılığı her zaman devrede ve işlemekte olduğu için cümle kurgusu insandan münezzeh değildir.

Cümle kurulumunda dil-söylev karşıtlığı söz konusudur. Cümle belli bir kuralla sözcüklerden ibaret bir kurgu değildir ve yine sadece dil içi değil, dil dışı göndermelere de ev sahipliği yapar. Dil dışı sahipliğini söylevler aracılığı ile gerçekleştirir. Söylevde ise var olan şey, göstergelerdir. Anlatım, birden çok sözcükten oluşmak zorunda değildir; *Aferin!*, *Güzel!*, *Sakin!* gibi tek sözcüklü üretimler de bir bütünlük taşıdıkları ölçüde söylemin bildirişim birimi sayılır. Bu nedenle anlatım, konuşurun söz dizimi alt dizgesini kullanarak ürettiği somut ve işlevsel bir göstergeler bütünüdür (Guzev & Deniz Yılmaz, 2008, s. 126).

Cümleyi değerlendirirken özellikle serbest bir kurulumla sahip, kullanıcı odaklı, niyetssel ve sezgisel özellikler sergileyen Türkçe söz konusu olduğunda sadece durağan ve kurallar çerçevesinden bakmak söz konusu olduğunda sadece durağan ve kurallar çerçevesinde bakmak o cümlelerin kurulum açısından derin yapısını göz ardı etmiş olmak anlamına gelir. Çalışmada da çeviri programlarının Türkçedeki cümle kurulumlarındaki yanlışlarının çoğu sezgisel, kullanıcı odaklı vurgu noktasının esnekliği, niyetssel kurgunun yüzey yapıda her şeyiyle yer almaması, kişilerarası boyuttaki duygu değişikliğini cümle kurulumunun çok rahat taşıyabilmesi vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Söylev ve cümlede kullanılan maddi ve somut öbeklerin tekrarlanan taraflarıyla, devingen ve konuşanın yaratıcılığıyla ortaya konulan yanları arasındaki farkı gözetmek mecburidir. Daha doğrusu öbeklerdeki durağan ve hareketli ilişkilerin varlığı ve dağılımı sorununu işlemek gerekir (Pavlov, 2004, s. 248-260).

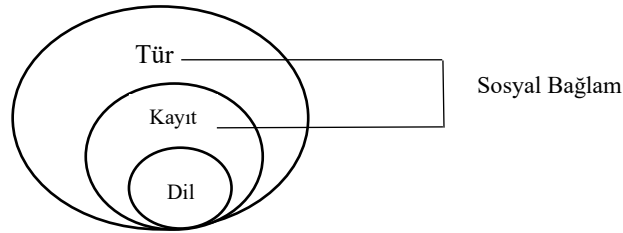
Halliday (1978, s. 36-58) dil ile oluşturulabilecek anlamsal yapıları üçe ayırır:

- 1- *Fiziksel İşlev:* Doğal dünya ile ilgilidir. Cümleler bunun bir temsilidir. Mantıksal ve deneyimsel olarak iki alt kategoride toplanabilir. Mantıksal işlev fikirler arası ilişki ile ilgiliyken deneyimsel işlev içerik ve fikirlerle ilgilidir.

- 2- *Kişilerarası İşlev:* Verici ile alıcı arasında ilişkiyle alakalıdır. Sosyal dünyayla ilişkilendirilebilir. Cümleler bu iki tarafın algısına göre değişimler gösterir.
- 3- *Metinsel İşlev:* Metnin düzenlenmesinde kullanılan dilin kullanım alanını kapsar. Sözel dünyayla ilgilidir ve cümleler burada mesajlar olarak ele alınır.

İşlevsel dil biliminde anlamlandırılan ve üretilen sözlü ya da yazılı kurgular (söylem-söylev-cümle) özlerinde taşıdıkları toplumsal kodlar ve amaçlar nedeniyle özel dilsel biçimlere sahiptir. Bu sebeple çeviri programlarında görülen bazı hatalar toplumsal pratiklere dayanan ve bunun dile yansıma şekline hâkim olamamaktan ötürüdür. Halliday ve Martin (2005, s. 28) dil ve toplumsal bağlam arasındaki sıkı bir ilişki olduğunu belirtir. Sosyal bağlam, dilin kapsayıcı üst kümesi konumundadır. Dilin toplumsal yaşam içerisindeki gerçeklik boyutu ile göstergesel düzlemi birlikte ele alındığında, ancak o zaman doğru bir adlandırmadan söz edilebilir. Kısacası, toplum temelli oluşan bağlam düzeneği dil dizgesi tarafından gerçekleştirildiğinde görünür olur ve varlığını kanıtlar.

Martin (1992, s. 495) toplumsal bağlamın yorumlanmasından iki düzeyden bahseder: Tür (kültürel bağlam) ve kayıt (durum bağlamı).

Şekil 1. Toplumsal bağlam ve dil ilişkisi

Kültürel bağlam işaretli bir kültürü oluşturan bileşenlerin tümü iken; türler, dilsel ifadelerin anlamsal alt yapısına ulaşmak için kültürel okuma anlamına gelir. Martin (1992, s. 505) bu durumu “sahnelenmiş, hedef odaklı sosyal süreçler” olarak tanımlar. “Bizim için tür, aşamalı ve hedef odaklı bir sosyal süreçtir. Sosyaldır çünkü türlere diğer insanlarla birlikte katılırız; hedefe yöneliktir çünkü işleri halletmek için türleri kullanırız, aşamalıdır çünkü hedeflerimize ulaşmak genellikle birkaç adımla gerçekleşir” (Martin & Rose, 2007, s. 11). Sosyal ve toplumsal bağın anlamı ve anlamlandırmayı nasıl etkilediğini Alan Cruse *Meaning in Language* (2000, s. 219) adlı eserinde verdiği “John and Mary will be joined in holy matrimony next week: who’s going to get the spuds?” bu cümle ile örneklemiştir. Verdiği bu örnekle söylev ve cümlede bağlamın toplumsal ve sosyal etkilerin neden önemli olduğunu açığa çıkarırken aynı zamanda kullanıcının yorumlamasının farklılığının ciddi bir aşama olduğunu da göstermiştir. Bu cümlelerin Türkçe karşılığının sosyal ve toplumsal etkiler açısından tartışması ise aşağıdaki gibi yapılabilir:

“John and Mary will be joined in holy matrimony next week: who’s going to get the spuds?”

(John ve Mary önümüzdeki hafta kutsal evlilikle birleşecekler: Patatesleri kim alacak?)

Burada Türkçe söz dizimin anlamsal kurgusu için iki tür tuhafılık vardır: Birincisi kutsal evlilik ve patates arasındaki kayıt çatışması. Evlilik ve patatesin uzlaşmazlığının çok daha derin kültürel bir köken olduğunu söz dizimsel değil, anlamsal bir çatışmadan ötürüdür. Çünkü bu

cümle Türkçeye çevrildiğinde ortaya çıkan anlamsızlık söz dizimsel kurallardan ziyade yönetilmeyen bir kültürel bilgidен yararlanamama ile ilgilidir. ‘Kutsal evlilikle birleşme’ söylemi Türkçede yer alan bir söylem türü olmayıp bu Türkçede ‘evlenecekler’ ifadesi ile yer alır. Evlilik Türk toplumunun hafızasında zaten kutsaldır, çünkü aile, Türk toplumunda en kutsal yapıdır. Türkçede kurulan bir cümle karşı tarafın zekâsına emanet edilir. Bu sebeple, niyetsel ve pratiktir. Kültürel kodlara işlenen kutsallık derin yapıda yer alırken yüzey yapıya çıkarılmaması tercih edilir. İngilizcede ‘kutsal evlilikle birleşecekler’ yüklem grubu Türkçede sadece ‘evlenecekler’ eylemi ile sonlandırılır. ‘Patatesi kim alacak?’ ise, tamamen Türkçede bağlamsal olarak kopuk ve evlilikle çatışmaya giren bir göstergedir. Hayatı müşterek paylaşmak üzerine kurgulanacak anlamsal bağlam hiçbir şekilde ‘patates’ ile yan yana gelmez. İşte burada çeviri ve kültürel bağlarla ilgili çatışma söz konusudur. Türkçedeki derin yapının yüzeye birebir yansıtılmaması, ekonomik bir yüzey yapı tercihi çeviri programlarını da Türkçe temelinde zorlayan ana sebeplerden biridir. Bu konuyu Halliday ve Hasan (1985, s. 12) üç ana etken altında özetler: söylem alanı, söylemin tonu ve söylem biçimi.

Söylem Alanı: Dil ile toplumun kendi ve doğal ortamında gerçekleşmesidir. Dil burada temel bileşendir.

Söylemin Tonu: Üretilen söylemin yorumlayanlar karşısındaki durumudur. Burada yorumlayıcıların durumu, kültürel arka planları toplumsal bağlamın hedef dil ile ne kadar birleştirilebilme durumudur.

Söylem Biçimi: Retorik anlam, metinsel bağlam ve dilsel zeminin oluştuğu kanal (yazılı ya da sözlü) önemlidir. Metnin başarısı anlamlandırıldığı oranda artar ya da azalır.

İşte çeviri uygulamalarının performansı bu üç zeminde ne kadar başarılı olduklarıyla alakalıdır. Çeviri sonuçları ki bu üç zeminin bir bilgisayar programında olması çok zordur. Zira ana dili konuşucusu olmayan birinde bile bu üç zeminin tam şekliyle işleyebilmesi bile ciddi bir süreç gerektirirken hedef dilin duygusal dizgesini bulundurmayan makinede gerçekleşsin.

Makine Çevirisi ve Türkçeye Özgü Söz Dizimi Hatalarının Nedenleri

İnsanların temel ihtiyacı iletişim ve anlaşılmasıdır. Bu süreç doğumdan itibaren yakın çevreyle başlar daha sonra iletişime geçilecek daire -insanın ihtiyaçları doğrultusunda- artar. Hele günümüzde iletişim dairesi sadece yaşadığımız çevre ve ülke ile kalmayıp sınırlarını sınırsızlaştırmıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte insanlar arasındaki bağ, ülke sınırlarıyla kalmamış global bir çizgide ilerlemektedir. Bu da ana dilde anlaşılmaktan ziyade iki farklı dilin ve kültürün anlaşılması ve iletişimi anlamına gelmektedir. İnsanlar iletişim kurmak istediklerinde ilk olarak karşı tarafa (alıcıya) iletiyi seçmekte daha sonra iletideki anlamlara karşılık gelen göstergeleri belirlemektedir. Tüm bunların sonunda da belirledikleri iletiyi amaçları doğrultusunda ileti dilinin kurallarına uyarak sıralamaktadırlar (Sargın, 2024, s. 1528). Günümüzde ise bu iletişim hızı sadece ana dili ile değil, karşı dilden ve kültürden alıcıyla da mümkündür. Bu mümkünlük artık dili bilmek ile değil çeviri motorlarını etkin bir şekilde kullanmaktan geçer. Yapay zekâ temelli bu çeviri motorlarının yapabildikleri insanın bilişsel seviyesi ile eş olmasa da sınırları zorlayarak yeni araçlar (yazılım, program, uygulama vs.) ortaya koymaktadır (Gencer Baloğlu, 2022, s. 161). Tok (2020, s. 49) bilgisayar donanımlı çeviri sürecini “Otomatik çeviri, insan müdahalesi olmadan çevirinin bilgisayar tarafından otomatik

olarak yapılması anlamına gelir...Otomatik çeviri programlarında çevirisi yapılacak olan dillere ait sözcük ve örnek tümceler sistem veri tabanına önceden yüklenir.”

Bu bağlamda, Türkçeye odaklanan güncel çalışmalar da yapay zekâ ve makine çevirisi uygulamalarının özellikle edebî, uzmanlık ve bağlam duyarlılığı yüksek metinlerde anlam, söylem ve okur alımlaması açısından önemli sınırlılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır (Tanış Polat, 2023; Kayadibinli & Abdal, 2024). Ayrıca, çevirmenin değişen rolü ve makine çevirisiyle kurulan yeni iş bölümü, özellikle Türkçe gibi bağlam odaklı dillerde çeviri sürecinin yeniden düşünülmesini gerekli olduğunu göstermektedir (Ayık Akça, 2022).

Bu bulgular, makine çevirisinin yalnızca teknik bir eşleştirme süreci olarak ele alınamayacağını, dilsel aktarımın çok boyutlu bir anlamlandırma sürecini içerdiğini göstermektedir. Lakin şunu da söylemek gerekir ki bir dilden diğer dile kurulan iletişimde anlamak, anlamlandırmak hedef nokta olsa da bu duruma başka parametreler de dâhil olur. Çünkü göstergelerden göstergelere yapılan dil içi çevirilerde kültürü ve hedef dildeki metinsel bağlamı devre dışı bırakmamak gerekir. Aslında yapılan ya da yapılması gereken, biçimsel ve anlamsal bütünlüğün diğer dilin bütünlüğüne taşınması gerekliliğidir. Burada hem dil bilgisel farklılık hem de bilişsel süreçlerin önemi göz önünde bulundurulmalıdır.

“Makine çevirisine temel yaklaşımlar; doğrudan çeviri, kural tabanlı çeviri, bütüncü tabanlı çeviri ve bilgi tabanlı çeviri olmak üzere dört ana başlık altında toplanır” (Sargın, 2024, s. 1530). Lakin son yıllarda ‘nöral makine çevirisi’ çalışmaları çeviri denemelerini insan çevirisine yakın hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Burada şöyle bir okuma da yapılabilir; insan beyninin makineye kodlanması. Bu durum “bilgisayar dilbilimcilerinin her çevirinin bir yorumlama olduğunu ve bir metindeki bir cümlelin yorumunun büyük bir ölçüde bilişsel tamamlayıcılarına bağlı olduğunu anladıklarını da” gösterir (Lederer, 1994, s. 185, akt. Özcan, 2020). Makine çevirisi, teknolojinin ilerlemesiyle ve çeviriye olan ihtiyacın büyümesiyle daha etkin hâle gelmiş ve toplum yararına olan önemli konulardan biri olmuştur. Makine çevirilerinin öncelikli amacı insan yardımı olmadan hızlı, otomatik ve yüksek kalitede bir çeviri oluşturmaktır (Koçer Güldal & İşisağ, 2019). Diğer dilin özelliklerinin ne kadar iyi kodlanmasıyla doğru sonuç alma oranı değişse de bu durum çeviri hızını etkilemez ancak doğrudan çeviri kalitesini belirler. Bu noktada, insan çevirisiyle makine çevirisi arasındaki temel fark daha da belirgin hâle gelir. İnsanların yaptığı çeviride, metin çeviren kişi tarafından yorumlanır. Böylece o metin, artık çevirmenin dil yeteneğiyle, algısıyla ve kültürel arka planıyla harmanlanmış olur. Bilgisayar ortamında ise kültürel bağlam, söylemin tonu, alanı ve biçimi belirli ölçüde işlenebilse de bu unsurların tam olarak aktarılması mümkün değildir. Zira çeviri programlarının duygusu, ait olduğu bir toplumsal bağ ve sosyal bağlamı yoktur.

Bu bağlamda, özellikle Türkçe gibi esnek ve bağlama duyarlı bir söz dizimine sahip dillerde, makine çevirilerinde söz dizimsel ve anlamsal hataların ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Türkçede cümle öğeleri vurguya bağlı olarak yer değiştirebilir ve bu durum doğrudan anlamı etkileyebilir. Bu özelliğin çeviri motorları tarafından doğru biçimde çözümlenememesi çeviri kalitesinde önemli sorunlara yol açmaktadır.

Cümlede Ögelerin Yer Değiştirmesinin Pragmatik Etkileri

Türkçe cümle yapısı ekleşme dizisi düzeninde asıl öge-yardımcı öge ikiliğinde ilerlemektedir. Aynı zamanda, Türkçe eylem merkezli bir dil olduğundan asıl öge yüklem üzerinden kurgulanır.

Ben dün gel-di+m gibi bir cümlede ‘ben’ öznesi (+m) ve ‘dün’ (-di+) zaman zarfı görüldüğü üzere fiile ekleşerek yerleşmiş dolayısıyla ‘ben’ ve ‘dün’ ögeleri aslında birer pekiştireç görevinde cümlede yer almıştır.

Genel kabulle özne de temel unsurlar arasında kabul edilebilir; lakin yardımcı unsurların isimlendirilmesinde ve konumlandırılmasında hatta öznenin konumlandırılmasında bile Türkçe söz dizimi kullanıcılarına esnek bir yapı sunmaktadır. Bu da söylemi estetik ve etkili, vurgulu bir hâle getirirken çeviri durumunda ana dili konuşucusu olmayan alıcı öznelerin anlama ve anlamlandırma konusunda zorlandığı bir nokta olmaktadır. Türkçe cümlelerin temel unsuru/asıl ögesi yüklem olup özne ve diğer tümleyenler yardımcı unsurlar/ögelerdir. Parlak (2023, s. 67) bu meseleyi tüm biçim+anlam / işlev+yapı denkleminde ele alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu yaklaşım özellikle çevirilerde oldukça önemlidir. Böylece dizgeci işlevsel dilbilgisi yaklaşımıyla dili sosyal bağlamdan koparmadan sadece biçimsel bir dizge olmaktan çıkarıp sosyal bağlam içinde değerlendirilmesini sağlayacaktır (Kansu-Yetkiner vd., 2014, s. 82).

Çeviri motorlarında dizgesel (yapısal) unsurlar çoğunlukla doğrudan ele alınabilirken, işlevselliğin her durumda doğru bir şekilde yakalanması mümkün olmayabilir. Bunun temel nedeni, metin ve bağlam ikiliğinde özellikle bağlama ait kültürel ve durumsal katmanların yeterince çözümlenememesidir. Bu eksikliğin ardında ise ideolojik yönelimlerin, söylem alanının, söylem biçiminin ve kip kategorilerinin göz ardı edilmesi yatmaktadır. Düşünsel anlam-kişilerarası anlam ve metinsel anlam karmaşık ve esnek söz dizimi yapılarında bir insan çevirisinin yerini alamamaktadır. Eggins (1994, s. 133)’in de belirttiği gibi düşünsel anlamda, yazarın deneyimi, kim, kime, ne zaman, nerede, nasıl, ne yapmış durumları; kişilerarası anlamda, yazarın metinde kendini konumlandırışı, yazarın kendisine ve alıcıya (okuyucu) karşı tutumu metinsel anlamda da yazarın bağlamı nasıl oluşturduğu, metnin çizgisel düzlemde nasıl düzenlendiği noktaları çeviri motorlarında tam olarak algılanamıyor.

Bir sözcük dil bilgisel düzeyde kolaylıkla algılanabilirken, işin içine kültürel faktörlerin etkilediği sosyolinguistik unsurlar ve bu unsurların oluşturduğu bağlamlar girdiğinde anlamlandırma süreci karmaşılaşabilmektedir. Özellikle Türkçede, tema-rema ilişkisi ve vurgu, tüm söylemin yapısını ve anlam bütünlüğünü köklü biçimde değiştirebilmektedir.

Vurgu, Tema ve Rema

Türkçenin söz dizimsel yapısı söz konusu olduğunda bahsedilmesi gereken bir başlık da vurgu, tema ve rema kavramlarıdır. Türkçenin kendine özgü bir vurgusu vardır. Dilin özünde olan bu vurgu yanlış kullanıldığında kullanıcılar tarafından hemen hissedilir. Ayrıca bu vurgu anlam ayırt edici özelliğe de sahiptir. Türkçede sözel oluşumlarda vurgulu ve vurgusuz söyleyiş arasında gözle görülür ya da ayırt edici bir fark görülmemekle birlikte Türkçenin derin yapısında olan anlamı etkileyen konuşucunun vurgulamak istediği noktaları işaretlediği gizil

bir vurgusu vardır. Buradaki amaç söylemi daha edebî, daha etkili ve kuvvetli kılmaktadır. Özellikle hitabette ve şiirde oldukça yaygın olarak kullanılır ve bu Türkçenin dil sürekliliğinin ve izdüşümsel görüntüsünün de en büyük göstergelerindendir. Bu gizil vurgu, sözlü ve yazılı dilde anlamın ve duygunun iletilmesinde vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkar. Dursunoğlu'nun (2006, s. 269) da belirttiği üzere, vurgu iki temel ayırt edici işleve sahiptir: 1. Sesin şiddetini belirler; 2. Anlamı ayırt eder.

Örneğin;

Dışarıya bakmış. (Gözle bir şeyi görmek anlamında)

Çocuğa iyi bakmış. (İlgilenmek, göz kulak olmak anlamında)

Bu örneklerde, anlamı ayırt eden temel dilsel unsur vurgudur. Ayrıca bu vurgu, bağlamla birlikte destekleyici bir işlev üstlenir. Anlam açısından eşdeğer gibi görünen iki fiilin taşıdığı anlam farklılığı yalnızca bağlamla değil, aynı zamanda vurgunun yerleştirildiği morfolojik bölümlerle de belirginleşir. Türkçeye has olan vurguyu daha iyi pekiştirmek ve anlatabilmek için “Bunu sadece sen anlamadın” örneği etkili olacaktır. Cümlede vurguyu farklı öğelere yerleştirerek metinsel anlam değiştirilebilir, çünkü Türkçe buna izin vermektedir.

***Bunu** sadece sen anlamadın.* (Bunu anlamadın, ama diğer şeyleri belki anladın)

*Bunu **sadece** sen anlamadın.* (Diğer herkes anladı, bir tek sen anlamadın)

*Bunu sadece **sen** anlamadın.* (Anlamayan kişi sensin, başkaları anladı)

*Bunu sadece sen **anlamadın**.* (Anlamama eylemi net olarak vurgulanıyor; belki hissetmedin, belki de kaçırdın)

Görüldüğü üzere, ele alınan cümlede vurgunun farklı öğelere kaydırılması, metnin anlamını bütünüyle değiştirebilmektedir. Ancak çeviri motorlarında bu anlam farklılıklarının doğru yansıtılabilmesi için, açıklamalı ve bağlam odaklı biçimlerinin bilgi girdisi olarak işlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, her varyasyon aynı çeviriyle karşılanmakta ve bu da anlam kayıplarına yol açmaktadır; çünkü sistemde yalnızca tek bir yargı yer almaktadır. Vurgu, Türkçenin etkili ve onu farklı kılan alanlarından biridir, dolayısıyla Türkçe için yapılan çevirilerde vurgu ayırt edici bir unsur olarak özel bir dikkat gerektirir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus olarak devreye tema ve rema ikiliği girmektedir. Çünkü Türkçedeki vurgu işleyişi tamamen konu-yorum çizgisinde ilerler. Hockett (1958, s. 201, akt. Aksan, 2002, s. 15), “Yüklemli yapıların en genel özelliği, kurucu öğelerin konu (tema) ve yorum (rema) olarak ayrıştırılmış olmasıdır. Konuşan konuyu sunar ve onun hakkında bir şeyler söyler” diyerek, cümledeki tema-rema ayrımının önemine dikkat çeker. Bu bağlamda, bir cümlede ilk ve en belirleyici unsur temadır; çünkü anlam çoğu zaman bu tema doğrultusunda şekillenmektedir. Buradan hareketle, doğru ve işlevsel bir çeviri elde edebilmek için tema (konu) ile remanın (yeni bilgi) hedef dilde uygun biçimde eşleştirilmesi gerekmektedir. Bu eşlemenin sağlanabilmesi adına, yönlendirici ve temaya odaklı bir çeviri yaklaşımı benimsenmeli; bağlam eksiksiz ve açıklayıcı biçimde çeviri motoruna veri olarak sunulmalıdır. Aksi hâlde, tema-rema uyumunun bozulduğu ve dolayısıyla cümle işlevinin kaybolduğu durumlarla karşılaşmaktadır. Bu tür işlevsel kayıplar ise özellikle metaforik yapılarda çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

‘İstanbul’daki memurun iki yakası bir araya gelmiyor’ cümlesi, bu durumu açıkça göstermektedir. Bu cümle çeviri motorları tarafından İngilizceye ‘The civil servant in Istanbul cannot make ends meet’ şeklinde çevrilmiştir. Ancak tekrar Türkçeye çevrildiğinde ‘İstanbul’daki memur geçimini sağlayamıyor/İstanbul’daki devlet memuru ay sonunu getiremiyor’ biçimine dönüşmüştür. ‘Geçim sıkıntısı’ anlamına gelen ‘iki yakasını bir araya getirememek’ deyiimi, makine çevirilerinde anlamsal olarak karşılık bulsa da deyimisel ve metaforik kullanım açısından yetersiz kalmaktadır. Çeviri motorları bağlamsal anlamı yakalamış; ancak deyimın sözlük karşılığını vermekle yetinmiş, metaforik anlatımı hedef dile aktaramamıştır. Oysa metaforlar, dil ile kültür arasındaki ilişkiyi en açık şekilde ortaya koyan dilsel yapılardan biridir. Lakoff ve Johnson’ın (2003) da vurguladığı üzere, metaforlar yalnızca dilsel bir süsleme değil, aynı zamanda bireylerin dünyayı anlama ve bu anlayışla kavramları yapılandırma biçimlerinin bir yansımasıdır. Kavramsal ve düşünsel sistemlerin temeli metaforik yapılanmaya dayanır. Söz konusu teorik çerçevenin somut bir yansıması görülmektedir. ‘Geçim sıkıntısı’ni temsil eden ve aynı zamanda kültürel bir metafor olan ‘iki yakasını bir araya getirememek’ ifadesi, çeviri motorları tarafından anlam bakımından aktarılmış olsa da söz dizimsel göstergelerde farklılıklar yaratmış, dolayısıyla aynı estetik etkiyi ve söylem tonunu sağlayamamıştır. Anlam düzeyinde söylem benzer bir çizgide ilerlese de söylemin tonu ve yaratmak istediği çağrışım aynı tınıda kalmamıştır.

Bulgular

Çalışmada örneklem metni basit kurulumdan karmaşığa ilerleyen 20 cümleden oluşmaktadır. İlk üç cümle basit yapıdaki cümleler; 4-8 arasındaki cümleler basit yapıli ama çokanlamli veya bağlama duyarlı örnekleri temsil etmektedir. 9-15 arasındaki cümleler sözcük nöbetleşmesinin yaşandığı, yan cümlecik barındıran ve dolaylı anlatım kurgusunda olan örneklerini temsiller. 16-20 arasındaki cümleler deyimisel kullanımların anlam olarak karşılanmadığı kiplik karmaşasının yaşandığı cümle örneklerini sergilemektedir. Cümleler dil bilimsel parametreler ile incelenmiş biçimsel, sözcüksel, söz dizimsel ve anlamsal açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmada Türkçenin bu temel yapısal özellikleri bağlamında söz dizimsel yapıların işlevsel ve biçimsel düzeyde nasıl işlediği ya da işletildiği çeviri programları -DeepL ve Google Translate- ile karşılaştırılacak insan tarafından oluşturulan bir cümle çeviri motorları tarafından İngilizceye çevirtilecek, çevrilen İngilizce cümlelerin programlarda tekrar Türkçe çevirisi oluşturulacak ve insan oluşumu ile çeviri programlarının oluşturduğu Türkçe cümle kurulum örneği düşünsel, kişilerarası ve metinsel yani anlam işlevleri nitel bir yaklaşımla tartışılacaktır.

Basit Yapılı Cümle Örnekleri

1- *Ali okula gitti.*

DeepL: Ali okula gitti. (Ali went to school)

Google Translate: Ali okula gitti. (Ali went to school)

Değerlendirme: Her iki çeviri de doğru ve eşit düzeyde.

2- *Ayşe kitap okuyor.*

DeepL: Ayşe kitap okuyor/Ayşe kitap okumakta. (Ayşe is reading a book)

Google Translate: Ayşe kitap okuyor. (Ayşe is reading a book.)

Değerlendirme: Her iki çeviri motoru da genel anlamda tutarlı ve doğru bir çeviri üretmiştir. Ancak, İngilizce söz dizimi yapısında nesnenin belirli ya da belirsiz oluşunun açıkça belirtilmesi gerektiğinden, nesnenin önüne ‘a’ artikeli eklenmiştir. Bu durum, nesnenin belirsiz olarak işaretlenmesine yol açmış ve cümle ‘herhangi bir kitap’ anlamıyla yapılandırılmıştır. Oysa Türkçede bu tür bir yapı zorunlu değildir; çünkü nesnenin belirli olup olmadığı, çoğu zaman özneyle kurulan anlam ilişkisine bağlı olarak anlaşılır. Bu örnekte, özne olan Ayşe belirli olduğu için, onun ilgi kurduğu nesne de doğal olarak belirli kabul edilir. Bu nedenle ‘kitap’ sözcüğü yeniden belirtilmeye gerek duyulmaz. Bu, Türkçenin ‘ekonomiklik’ ilkesini en etkili şekilde uygulayan dillerden biri olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca, DeepL çeviri motoru, Türkçedeki şimdiki zamanı ifade eden iki ayrı kip eki olan /-yor+/ ve /-mAktA+/ biçimlerini başarılı biçimde kullanarak biçimbilimsel çeşitliliği göstermiştir. Ancak bu iki kip arasında önemli işlevsel bir ayrım bulunmaktadır: /-yor+/ eki daha geniş bir şimdiki zaman dilimini ifade ederken, /-mAktA+/ eki daha dar ve odaklı bir ‘tam şu an’ anlamını vurgular. DeepL bu ayrımı işlevsel düzeyde yansıtmaya amacı gütmemiş, her iki morfolojik yapıyı birbirinin yerine geçebilir (eş işlevli) alternatifler olarak sunmuştur.

3- Bu kalem kırık.

DeepL: Bu kalem bozuk/Bu kalem kırılmış. (This pen/pencil is broken)

Google Translate: Bu kalem kırık. (This pen is broken)

Değerlendirme: Her iki çeviri motoru da cümle çevirilerini edilgen yapıda kurmuştur. Kalemin kendi kendine kırılmama durumu İngilizcede derin yapıda saptanıp yüzey yapıya doğal bir sonuç olarak edilgen yapıyla taşınmıştır. Edilgen yapıya taşımama durumunda da DeepL modelinde görüldüğü üzere ‘kırık’ niteleyeni ‘bozuk’ niteleyenine dönüşmüştür. Çünkü bozulma kendi hâlinde olabilirken kırılma olamaz. Bu durum Türkçede de böyledir, lakin burada vurgulanmak istenen anlam, kalemin ‘biri tarafından kırılması’ değil, sıfat yapısındaki yüklem ismiyle kalemi nitelemek yani ‘kırık olan kalemi’ isim cümlesiyle ortaya koymaktır. İki dilin hedef aldıkları nokta farklı olup anlamsal yapı tam olarak birbirini karşılamamıştır.

Basit ama Çok Anlamlı veya Bağlama Duyarlı Cümle Örnekleri

4- Onu aradım.

DeepL: Onu ben aradım. (I called him/her)

Google Translate: Onu aradım. (I called her/him)

Değerlendirme: İlk dikkat çeken unsur, belirsizlikle işaretlenen ‘onu’ nesnesinin bağlama göre farklı anlamlara gelebilmesidir. Bu tür bir nesnenin belirli olarak algılanabilmesi için, bağlamda öncül ya da ardıl gönderimlerin bulunması gerekir. Bu nedenle her iki çeviri motoru da birden fazla çeviri seçeneği sunmuştur. Ancak burada özellikle göze çarpan, cinsiyet belirsizliğine yönelik yaklaşımlarındaki farklılıktır. Bunun yanı sıra ikinci önemli fark, Google Translate’in Türkçenin doğallığına daha yakın bir cümle üretmesidir. Buna karşın DeepL özneyi açık biçimde ifade etmiştir. Oysa Türkçede ‘Onu ben aradım’ biçimindeki yapı, özneye vurgu yapmak amacıyla kullanılır. Bu ifade ‘Onu başkası değil, ben aradım’ anlamını

pekiştirmek için tercih edilir. Türkçede, benzeri cümlelerde ‘ben’ öznesi çoğunlukla kullanılmaz; çünkü özne, fiil üzerindeki kişi ekiyle zaten morfolojik olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla eğer özel bir vurgu yapılmak istenmiyorsa, öznenin ayrıca belirtilmesine gerek duyulmaz. Bu tercih, Türkçenin dilsel ekonomiklik ve pratiklik ilkesinden kaynaklanmaktadır.

5- *Cam kırıldı.*

DeepL: Kırık cam. (Broken glass/The glass is broken)

Google Translate: Cam kırıldı. (The glass broke)

Değerlendirme: Edilgen yapıda kurulan Türkçe cümleyi Google Translate anlama sadık kalarak çevirirken; DeepL bitmişlik ifade eden cümleyi bir niteleyen-niteleme çizgisinde vermiş sıfat tamlaması şeklinde tamamen farklı bir kurulumla ortaya koymuştur. Doğal bir dil tercihi sergilemiş olabilir, lakin anlam ve vurgu kaynak dildeki kurgu ile aynı sözcüksel ve söz dizimsel yapıda değildir.

6- *Kediyi sevdiğim çocuk aldı.*

DeepL: En sevdiğim çocuk kediyi aldı. (My favourite boy took the cat)

Google Translate: Sevdiğim çocuk kediyi aldı. (The boy I love took the cat)

Değerlendirme: Bu cümlede, kaynak dil olan Türkçe kurulumunda vurgu ‘sevdiğim çocuk’ yani özne üzerindeyken çeviri motorlarının cümleyi tamamen kurallı hâle getirmeye çalıştıkları ve Türkçedeki vurgu kurgusuna erişemedikleri görülmüştür. Hatta DeepL ‘sevdiğim çocuk’ nitelemesini sözcüksel olarak da değiştirip ‘favourite’ ile karşılamış ve ‘en’ zarfını çeviriye eklemiştir. Google Translate kaynak dildeki kurulumu daha yakın bir dizilim gerçekleştirirken cümledeki vurguyu nesne üzerine çekmiştir. Aslında başka bir deyişle Türkçenin Ö+T+Y söz dizimi kuralında bir çeviri gerçekleştirmiştir. Kurulumu bu şekle büründürerek temel cümledeki vurguyu üzerinde bulunduran ögeyi değiştirmiştir.

7- *Ay ışığı altında yürüdü.*

DeepL: Ay ışığının altında yürüdü. (He walked under the moonlight)

Google Translate: Ay ışığı altında yürüdü. (She/He walked under the moonlight)

Değerlendirme: *İsim+ilgi hâli eki* (tamlayan) - *isim+iyelik eki/tamlanan eki* (tamlanan) kurulumu Türkçede ‘belirtili isim tamlaması’ kurulumunun dizimsel kurgusudur. Şayet tamlayan kısmında ilgi hâli eki kullanılmazsa bu tamlamanın adı ‘belirtisiz isim tamlaması’ olarak nitelendirilir. Lakin Türkçenin pratikliği, ekonomik ve derin yapıdaki sezgisel tepkileri doğada bir tane olan ya da özel olarak işaretlenmiş ve zihinde alternatif bir gösterilen sunmayan durumlarda bunu ‘İsim 1’ yani belirli bir isim olarak kabul edip ilgi hâli ekini kullanmamayı tercih edebilir. Burada da tam olarak bu durum söz konusudur. ‘Ay ışığı’ denildiğinde akla sadece bir görüntü gelmektedir, bunun bir alternatifi yoktur. Bu sebeple kaynak dildeki kurulumda ilgi hâli eki kullanılmamış olup derin yapıdaki söz dizimi işaretleyicisi varlığını korurken yüzey yapıya taşınmamıştır. Lakin DeepL bunu çevirirken Türkçe söz dizimi kuralına uyararak ilgi hâli ekini de eklemiştir. Google Translate ise Türkçe cümlelerin birebir karşılığını

vermiştir. Yani Google Translate Türkçe söz dizimsel ve ekleşme yapısına daha yaklaşıırken DeepL daha kuralcı olarak yaklaşmıştır.

8- *Kalemi Ali değil, Ayşe buldu.*

DeepL: Kalemi Ali bulmadı, Ayşe buldu. (Ali didn't find the pen, Ayşe did)

Google Translate: Kalemi bulan Ali değil, Ayşe'ydi. (It was Ayşe, not Ali, who found the pen)

Değerlendirme: Türkçede fiil cümlelerinde vurgu, genellikle yüklemden hemen önce gelen öge üzerinde yoğunlaşır. Kaynak dildeki cümlede ise metadilsel (metalinguistik) bir olumsuzlama yapısı tercih edilmiş; bu yolla dilin üst işlevlerinden biri kullanılarak ifadenin geneline yayılan belirgin bir vurgu oluşturulmuştur. Bu yapı, aynı zamanda söylemi daha akıcı ve etkili kılan bilinçli bir dilsel tercih olarak öne çıkmıştır.

Olumsuzlamanın işlevi, ele alınan nesnenin doğasına bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Tamamen olumlu gerçekliklerle -ki bu tür gerçeklikler, olumsuzlamayı sınır çizgilerini belirginleştiren ve onları oldukları şey olarak tanımlayan bir unsur şeklinde içerir- olumlulukları yalnızca bir hiçlik perdesiyle örten, yüzeysel bir görünümünden ibaret olan gerçeklikler arasında çeşitli ara durumlar mümkündür (Sartre, 2014, s. 65). Bu bağlamda, “değil” olumsuzluk ulamı da kullanım ayırımına dayalı bir işlev üstlenmektedir. Kullanıcı tarafından tercih edilen bu yapı, kiplik ve olumsuzluk arasındaki etkileşimi yansıtarak hem işlevsel hem de vurgusal bir anlam üretmektedir. Ancak DeepL çeviri motoru bu cümleyi “bulmadı” ve “buldu” yüklemeleriyle çevirerek, söz konusu kiplik ve vurgu etkileşimini göz ardı etmiş, böylece cümlelin işlevsel anlamını standart bir yapıya indirgemıştır. Sonuç olarak vurgu, Ali ve Ayşe arasında eşit biçimde dağılmıştır. Öte yandan Google Translate, kullanıcı tarafından üretilen özgün cümleye daha yakın bir anlam çizgisi izlese de, yüklemi fiilden isim ögesine dönüştürerek “kalemi bulan” ifadesini tercih etmiştir. Bu yapı, bağlamı değiştirerek “kalemi bulma” eylemini ön gönderimle cümlede konumlandırmış ve cümlelin özgün vurgusal yapısını zedelemiştir.

Sözcük Nöbetleşmesinin Yaşandığı, Yan Cümlecik Barındıran ve Dolaylı Anlatım Kurgusunda Olan Cümle Örnekleri

9- *Yemek pişti ama kimse yemeği yemedi.*

DeepL: Yemek pişmişti ama kimse yemedi. (The food was cooked, but no one ate it)

Google Translate: Yemek pişirildi ama kimse yemedi. (The food was cooked but no one ate it)

Değerlendirme: ‘Piş-’ fiili, Türkçede ‘olmak’ ve “etmek” ayrımı yapılması gereken önemli eylemlerden biridir. ‘Olmak’ ve ‘etmek’ kavramları, genellikle fiil çatısı bağlamında detaylı biçimde ele alınmayan ve üzerinde yeterince durulmayan konular arasında yer almaktadır. Oysa bu iki kavram arasında işleyiş bakımından önemli bir fark vardır: ‘Olmak’, dıştan içe bir eylem düzenine sahiptir ve insan müdahalesi olmaksızın, eylemin kendiliğinden gerçekleştiği durumları ifade eder. Buna karşın ‘etmek’, içten dışa yönelen bir eylem düzenine sahiptir ve fiilin gerçekleşmesi için canlı bir öznenin varlığı gereklidir. Bu bağlamda ‘piş-’ eylemi, kökü itibarıyla kendiliğindenlik (olma) temelli bir görünüme sahiptir ve etken değil, Karpuz’un (2004) önerisiyle ‘olgan çatı’ özelliği taşımaktadır. Ne zaman ki bu fiile fiilden fiil

yapım eki olan /-(I)r-/ eklenerek ‘pişir-’ formu elde edilir, işte o zaman fiil etken çatıya geçer. Çünkü ‘pişir-’ fiili bir dış müdahale gerektirmezken, ‘pişir-’ fiilinde eylemin gerçekleşmesi için bir öznenin (canlının) devreye girmesi zorunludur. Dolayısıyla, cümlede var olan çatı yapısı olgan çatı olarak değerlendirilmektedir. DeepL, bu olgan çatı özelliğini içeren cümleyi çevirirken, zamansal kipi doğrudan gözleme (şahit olunana) dayalı bir kipten çıkararak dolaylı anlatıma taşımış, bu yolla cümledeki kiplik değerini değiştirmiştir. Öte yandan Google Translate, olgan olan çatıyı ‘pişir-’ köküne eklenen edilgen biçim ‘pişiril-’ üzerinden yeniden yapılandırarak, cümleyi işlevsel olarak farklı bir anlam kategorisine taşımıştır. Sonuç olarak, Türkçenin derin yapısında yer alan ‘olmak’ ve ‘etmek’ ayrımı, her iki çeviri motorunun üretimlerinde yansıtılamamıştır.

10- Uçak indi ve yolcular terminale geçti.

DeepL: Uçak inmiş ve yolcular terminale gitmiştir. (The aircraft landed and the passengers went to the terminal)

Google Translate: Uçak indi ve yolcular terminale gitti. (The plane landed and the passengers went to the terminal)

Değerlendirme: Bu cümlede değinilmesi gereken ilk aşama ‘geç-’ fiilindeki çok anlamlılıktır. Aksan (2019, s. 34) çok anlamlılığı bir sözcüğün bir dilde kullanımının farklı kavramları karşılaması olarak açıklarken bu durumun aynı zamanda o dilin ne kadar eski olduğunun da bir kanıtı olduğunu vurgulamıştır. Çok anlamlılık Türkçedeki sözcüklerin fazlaca sahip olduğu bir özelliktir. Sözcüklerin anlamlandırılma çizgisi somuttan soyuta doğru ilerlemektedir. Temel anlamını ihtiyaç dâhilinde kazanan bir sözcük kullanıcının dil dışı ve dil içi deneyimi arttıkça anlam boyutu da artar. Bu cümlede de ‘geç-’ fiili ‘bulunduğu yeri veya konumu değiştirmek’ anlamında kullanılmıştır. Uzam değiştirme anlamını bağlamdan çıkaran makine çeviri örneklerinde işaretlenen hareketin adı ise ‘git-’ olmuştur; bulunduğu mekânı terk etmek. Burada iki dilin bir sözcüğün anlamsal boyutunu nasıl işlettiği ve nasıl algıladığı noktasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. Türkçe cümledeki çok anlamlılık çeviri örneklerinde sergilenmemektedir. Ayrıca burada değinilmesi gereken bir başka nokta da cümledeki bilginin aktarılma biçimidir. Buna odaklayım da denilir. Odaklayımın anlatıcıdan ayrıldığı nokta konuşmak ve görmek fiilleriyle ayrışmasıdır. Anlatıcı için ‘kim konuşuyor?’ sorusu sorulurken odaklayım için ‘kim görüyor?’ sorusu sorulur (Şen, 2020, s. 2964). Türkçe cümledeki aktarma biçiminde tercih edilen aktarılma biçimi öznel odaklayım iken çeviri cümlelerden DeepL’nin çevirisi nesnel (dramatik) odaklayımdır. Google Translate’inki ise ana dili konuşucusunun ürettiği Türkçe cümle ile aynı çizgidedir. Bu da netice itibarıyla cümledeki işlevsel konumunu değiştirmiştir. Çünkü her iki odaklayım tarzının kurgulanma ve derin yapıda işlenme şekli aynı değildir. Bu örnekte bahsedilen ayrımın göstergesi ise zaman kipleri olmuştur.

11- Eğer yağmur yağarsa piknik iptal olacak

DeepL: Yağmur yağarsa piknik iptal edilecektir. (If it rains, the picnic will be cancelled)

Google Translate: Yağmur yağarsa piknik iptal edilecektir. (If it rains the picnic will be cancelled)

Değerlendirme: Burada ‘iptal ol-’ ile ‘iptal edil-’ yapıları arasında, etkenlik ve edilgenlik bakımından kurgusal bir fark bulunmaktadır. Ana dili Türkçe olan kullanıcıların ‘iptal’ ismiyle birlikte ‘ol-’ yardımcı fiilini tercih etmesi, etkinliğin gerçekleşip gerçekleşmemesinin insan iradesinden ziyade doğa olayları gibi dışsal bir nedene bağlı olduğunu vurgulama eğiliminden kaynaklanır. Bu durumda sonucu belirleyen unsur katılımcılar değil, dış koşullardır. Bu kullanım, Türkçede ‘etmek’ fiilinin temsil ettiği içten dışa yönelimli eylem yapısının aksine, dıştan içe bir akışı -yani ‘olmak’ durumunu- yüzey yapıya sezgisel biçimde taşımanın bir sonucudur. Çeviri motorları ise bu yapıyı işlerken, ‘iptal’ eyleminin insanlar tarafından gerçekleştirileceği varsayımıyla, fakat aynı zamanda bir koşula bağlı olduğunu belirtme amacıyla, edilgen bir yapı tercih etmişlerdir. Yüzeyde bu seçim kullanıcıya ait gibi görünse de aslında Türkçede ‘olmak’ ve ‘etmek’ fiilleri arasındaki ayrım oldukça belirgindir. Çeviri örneklerinde ise bu ayrım gözetilmediğinden, kurgusal yapı değişmiş ve işlevsel anlam kaybı ortaya çıkmıştır.

12- O, gidip gelince konuşmaz.

DeepL: Gelip giderken konuşmaz. (He doesn't talk when he comes and goes)

Google Translate: Giderken ve dönerken konuşmuyor. (She/he doesn't talk when she leaves and comes back)

Değerlendirme: ‘Konuşmaz’ yüklemi, bu bağlamda kesinlik bildiren bir bilgi kipliği taşımaktadır. Ancak DeepL’in çevirisinde bu yapı, alışkanlık ve süreklilik anlamı kazandırılarak geniş zaman çekimiyle çevrilmiş ve ‘hep böyle olur’ anlamı yüklenmiştir. Google Translate ise, bu ifadeyi /-yor+/ morfolojik yapısıyla çevirerek görünüş açısından farklı bir yapı sunsa da yine genel geçer bir durumu ifade etmiştir. Her iki çeviri motoru da bu nedenle, cümlelerin yalnızca bir seferlik gerçekleşen bir durumu ifade ettiği anlamını aktaramamıştır. Ana dili Türkçe olan bir kullanıcı tarafından üretilen özgün cümle ile çeviri motorlarının çıktıları karşılaştırıldığında, örnekler arasında kurgusal düzeyde işlev değişikliği olduğu açıkça görülmektedir.

13- Kitabı okuduktan sonra kütüphaneye gidip diğer cildi de aldı.

DeepL: Kitabı okuduktan sonra kütüphaneye gitti ve diğer cildi satın aldı. (After reading the book, he went to the library and bought the other volume)

Google Translate: Kitabı okuduktan sonra kütüphaneye gitti ve diğer cildi satın aldı. (After reading the book, she/he went to the library and bought the other volume)

Değerlendirme: Her iki çeviri motoru da anlam bakımından eşdeğerli çeviriler üretmiştir. Ancak ana dili Türkçe olan bir kullanıcının oluşturduğu özgün cümle ile çeviri sonucu elde edilen Türkçe cümleler karşılaştırıldığında, vurgusal ve morfolojik yapıların değişimi, işlevselliği önemli ölçüde etkilemiştir. Türkçedeki *-DUktan sonra* morfolojik yapısı, yalnızca zamansal bir sıralama ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda Türkçenin en estetik ve akıcı anlatım biçimlerinden biri olan fiilimsi yapılar içerisinde yer alır. Bu yapı, dilsel bütünlük ve anlam akışında önemli rol oynar. Söz konusu cümlede, okumanın bitmesini takiben kütüphaneye gidilerek diğer cildin alınması söz konusudur. Çeviri motorları bu ilişkiyi basit bir ‘ve’ bağlama öbeği ile kurmuş olsa da bu tür bir yapı akıcılığı zedeleyen, yüzeysel ve mekanik bir söz dizimi

sunar. Oysa Türkçede ana dili konuşurları, bu tür bağlamsal geçişleri daha doğal, akıcı ve estetik bir biçimde sağlamak adına fiilimsi yapıları tercih eder. Bu cümle de bu eğilimin açık bir örneğidir. Ayrıca ikinci cümlede geçen ‘diğer cildi de aldı’ ifadesindeki ‘de’ bağlayıcısı, yalnızca ek anlam katmaktan öte, kuvvetlendirme edatı olarak işlev görmektedir. Bu kullanım, okuyucunun kitaptan çok etkilendiği bilgisini derin yapı düzeyinde bırakmayıp yüzey yapıya taşıyan bilinçli bir dilsel tercihtir. Ancak çeviri motorları bu vurguyu yok saymış ve eylemi yalnızca zamansal bir sıralama ilişkisiyle aktarmıştır. Bu da anlamsal işlevin zayıflamasına ve söylem tonunun hedef cümlede korunamamasına neden olmuştur.

14- Çalışma tamamlandığında, veriler analiz edilip rapor hâline getirilecektir.

DeepL: Çalışma tamamlandığında veriler analiz edilecek ve raporlanacaktır. (When the study is completed, the data will be analysed and reported)

Google Translate: Çalışma tamamlandığında veri analizi sonuçları bir rapor hâlinde derlenecektir. (When the study is completed, the results of the data analysis will be compiled into a report)

Değerlendirme: Türkçe kullanıcısının kurduğu cümlede bağlama öbeği kullanılmamış olup bahsedilen süreç fiilimsi yapılarla ve virgül ile söz dizimsel yapıya dönüştürülmüştür. DeepL çeviri motorunun çevirisine bakıldığında yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere /-İp+/ zarf fiil eki ‘ve’ bağlama öbeği ile nöbetleştirilmektedir. Bu nöbetleşme, işlevsel akışı bozmakta ve yapıyı zarflıktan çıkarıp bitmişlik ifade eden iki cümleye bölmektedir. Ögesel dizilim olarak cümle yapısını değiştirmekte ve aynı etkiyi de yaratmamaktadır. Google Translate’in çevirisine bakıldığında, süreç bildiren cümleyi daha doğal bir yapıyla çevirdiği, ancak bu doğallığı sözcüksel düzeyde bazı değişikliklerle sağladığı görülmektedir. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken nokta, ‘rapor hâline getirilecek’ ifadesinin ‘rapor hâlinde derlenecektir’ biçimine dönüştürülmüş olmasıdır. Bu dönüşümde, sözcüksel düzeyde tam anlam karşılığı sağlanamamıştır. Kullanıcının oluşturduğu özgün yapıda, ‘sıfırdan bir rapor oluşturma’ anlamı varken, ‘derle-’ fiili Türkçede var olan bilgileri bir araya getirme ve toplama anlamına gelir. Bu nedenle hem anlamsal hem de sözcüksel (leksikal) düzeyde işlevsel bir kayıp söz konusudur ve bu, çeviri açısından dikkat çeken önemli bir hatadır.

15- Onun söylediğine göre, toplantı ilan edilmiş ama henüz resmî açıklama yapılmamış.

DeepL: Ona göre, toplantı duyuruldu ancak henüz resmî bir açıklama yapılmadı. (According to him, the meeting has been announced, but no official announcement has been made yet)

Google Translate: Görüşmenin henüz duyurulmadığını ancak resmi bir açıklamanın henüz yapılmadığını söyledi. (According to her/him, the meeting has not been announced but no official statement has been made yet)

Değerlendirme: Bir dolaylı aktarım örneği olan bu cümlemin makine çevirisine bakıldığında söz dizimsel ciddi hatalar tespit edilmiştir. Aktarılan bilgi edilgen yapıda olup DeepL’nin çeviri örneğinde edilgen yapı korunsa da bağlama öbeği zıtlık ifade eden diğer bağlama öbeği -ancak- ile nöbetleştirilmiştir. Ayrıca aktarılan bilgi, öğrenilen bilgiyi işaretleyen zaman kipliğiyle değil, duyulan bilgiyi doğrudan aktaran zaman kipliği ile verilmiştir. Bu da anlamsal kodlamayı değiştirmiş ve bozmuştur. Google Translate ise bağlamı tamamen değiştirerek vurgusal yapıyı bozup yorumsal bir çeviri ortaya koymuştur. Ayrıca

‘ancak’ bağlama öbeğini yanlış kullanmıştır. İki olumsuz ibareyi ‘ve’ bağlama öbeğiyle sıralaması gerekirken bağlamda anlatım bozukluğu meydana getiren bağlama öbeğini tercih etmiştir. Aracı kişi her iki çeviri motorunda da cümle kurgusuna dâhil edilse de anlamsal ve işlevsel kayıp büyük orandadır. Kullanıcının kurguladığı cümlede /-mİş+/ zaman kipinin kullanılması sadece geçmiş değil, bunun bir aktarım olduğunu ve anlatıcının bizzat kendisinin şahit olmadığı bir durumu da işaretlemektedir. Buradaki anlamsal boyut da çeviri motorlarının kullandığı /-DI+/ geçmiş zaman ekiyle kaybolmuş işlevsel kayıp yaşanmıştır.

Deyimsel Kullanımların Anlam Olarak Karşılanmadığı ve Kiplik Karmaşasının Yaşandığı Cümle Örnekleri

16- *Bu akşamı burnumdan getirdin.*

DeepL: Bu akşamı benim için mahvettin. (You've ruined this evening for me)

Google Translate: Bu akşamı kaçırmama sebep oldun. (You made me miss this evening)

Değerlendirme: ‘Pişman etmek, tat ve keyif kaçırmak’ anlamlarına gelen ‘burnun(m)dan getirmek’ deyimini, çevirilerde anlamca ‘mahvet-’ ya da ‘sebep ol-’ fiilleriyle karşılanmış olsa da Türkçedeki özgün fıkırsel ve metinsel işlevini tam olarak yansıtamamıştır. Bu bağlamda, muhataba aktarılacak istenen pişmanlığın yoğunluğu ve duygusal etkisi aynı söylem tonuyla iletilememiş, deyim oluşturduğu anlam şiddeti hedef dilde zayıflamıştır. Cümlelerin söylem değeri korunamamış ve orijinal ifade gücünü kaybetmiştir. Ayrıca, DeepL daha doğrudan ve anlam açısından güçlü bir çeviri sunarken, Google Translate olayı daha dolaylı bir anlatımla ifade etmiş, yaşanan durumun sonucuna odaklanan bir çeviri tercih etmiştir. Özellikle ‘kaçırmama sebep oldun’ ifadesi, dolaylı bir yapıdır ve neden-sonuç ilişkisine dayalı bir anlatımı yansıtır. Ancak bu yapı, Türkçedeki deyimlerin duygusal ağırlığını ve doğrudan pişmanlık vurgusunu taşıyamamıştır.

17- *Sen de az değilsin.*

DeepL: Sen de beceriksiz değilsin. (You're no slouch yourself)

Google Translate: Sen de azıcık değilsin. (You are not a little bit too)

Değerlendirme: ‘Fenalık peşinde olan, kötü niyetli biri’ için kullanılan ve bunu ‘az’ miktar zarfıyla metaforik bir anlatıma büründüren deyimsel bu kullanımın sağlamak istediği edebî anlam, çeviri motorlarının çeviri cümlelerinde hiçbir şekilde yakalanamamıştır. Bağlamı yakalamaya çalışsalar da ‘beceriksiz değilsin’ ve ‘azıcık değilsin’ ile çevrilmeye çalışılmış ama hiçbir şekilde metaforik anlam verilememiştir. Olumsuz anlam taşıyan bir cümle muhatabı olumlama çabasına giren cümle görünümünde belirlemiştir. ‘Az değilsin’ beceri ile eşleştirilmiş ve becerinin miktar olarak az-çok karşıtlığı üzerinden olumsuzluk edatıyla olumlu okumaya çevrilmiştir. Cümle metinsel anlam olarak tamamen değiştirilmiştir.

18- *Dün sabah açtı ağzını yumdu gözünü.*

DeepL: Dün sabah ağzını açtı ve gözlerini kapattı. (He opened his mouth and closed his eyes yesterday morning)

Google Translate: Dün sabah ağzını açtı ve gözlerini kapattı. (Yesterday morning she/he opened her/his mouth and closed her eyes)

Değerlendirme: Yine kalıp bir sözün çeviri örneğini sergileyen bu örnekte deyimisel kullanımla verilmek istenen anlama çeviri örneklerinde rastlanamamıştır. Üreticinin kurguladığı temel cümlede ‘açtı ağzını yumdu gözünü’ deyiminde fiiller başta kullanılmış ve vurguyu üzerinde toplamıştır. Sözcüklerin düşünülmeden ağızdan çıkması, bunu kulağın duymaması ve doğal olarak üzerinde de düşünmemek anlamına gelen bu kalıp sözde, ‘aç-’ ve ‘kapa-’ fiilleri somut anlamlarıyla değil, ‘düşünmeden’ anlamında kullanılmıştır. Ama çeviri örneklerine bakıldığında ilk olan deyimisel kullanımın sağlamadığı nesnenin eylemin önüne alındığı ‘ve’ bağlama öbeğiyle de sıralandığı görülmüştür. Ayrıca çeviri örneklerinde ‘aç-’ ve ‘kapa-’ fiziksel olarak nitelendirilmiş kültürel arka plan işlenememiş doğal olarak söz dizimsel olarak temel cümle ile çeviri cümle örnekleri eşleşmemiştir.

19- Unutmuş olmalı/Herhalde unuttu. (muhtemellik kipi)

DeepL: Unutmuş olmalı. (He must have forgotten)

Google Translate: Unutmuş olmalı/Muhtemelen unuttu. (He must have forgotten/He probably forgot)

Değerlendirme: Kullanıcı tarafından kurgulanan ve kiplik değeriyle işaretlenen anlamsal yapı, muhtemellik ve hatta olma olasılığı yüksek olan bir durumu ifade etmekte, dolayısıyla mümkünlük kipliği çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak DeepL’in İngilizce çevirilerine bakıldığında, her iki örnekte de bu anlam alanı ‘must’ ile karşılanmıştır. Oysa ‘must’, İngilizcede zorunluluk belirten bir kiplik unsurdur. Bu nedenle, DeepL çevirilerinde kipliksel düzeyde anlam kayması ve yorum hatası olduğu görülmektedir. Google Translate ise ilk örnekte tıpkı DeepL gibi ‘must’ kipini kullanarak kiplik değerini doğru yansıtamamıştır. Ancak ikinci örnekte yer alan bir kiplik ipucu olarak yer alan ‘herhalde’ zarfını dikkate alarak, çeviride ‘probably’i tercih etmiş ve böylece anlam açısından daha uygun bir kiplik değeri yansıtabilmiştir. Sonuç olarak, cümle içerisinde kiplik değerini belirlemeye yardımcı olan dilsel ipuçları çeviri motorları açısından metinsel anlamı daha doğru aktarma imkânı sunarken, bu tür ipuçlarının bulunmadığı örneklerde muhtemellik ve mümkünlük kiplikleri yeterince yakalanamamış ve dolayısıyla anlam aktarımında eksiklikler oluşturmuştur.

20- Sen onun öyle demesine bakma!

DeepL: Onu dinleme! (Don't listen to him!)

Google Translate: Onun ne dediğine aldırma! (Don't pay attention to what she/he says!)

Değerlendirme: Anlamsal olarak güçlü bir öneri kipliğini işaretleyen cümlelerin makine çeviri örneklerinde, kiplik değeri yakalansa da cümle sözcüksel değişime uğramıştır. Çeviri motorları tarafından, bağlam odaklı bir çeviri sergilenmiş, ‘aldırma/dinleme’ anlamında kullanılan ve olumsuz emir kipiyle çekimlenen ‘bakma’ fiilinin anlamsal karşılığı verilmiştir. Fakat, burada, kiplik değeri karşılanmış olsa da kaynak cümlede vurgulu yapıyı üzerinde tutan ‘sen’ öznesi vurgulanmamış, eyleme odaklanılmış ve sonuç odaklı cümleler ortaya çıkarılmıştır. Netice itibarıyla, ana dili konuşucusunun vurgulamak istediği güçlü etki çeviri cümlelerinde aynı derecede karşılanamamıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, gözlemlenen vurgu kaymaları ve tema-remâ uyumsuzluklarının, nöral makine çevirisi (Neural Machine Translation-

NMT) sistemlerinin akıcılık açısından başarılı olmasına rağmen pragmatik ve söylemsel düzeyde sınırlılıklar taşıdığını ortaya koyan önceki bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Google Translate ve DeepL gibi nöral makine çevirisi araçlarının Türkçe çıktıları üzerine yapılan örnek incelemelerde, özellikle söz dizimsel esneklik, kiplik aktarımı, vurgu düzeni ve metaforik anlamın korunması gibi alanlarda tekrarlayan sorunlar rapor edilmiştir (Odacıoğlu, 2019; Gözen, 2022; Yaman, 2023). Bu çalışmalar, makine çevirisinin yüzeysel akıcılık düzeyinde başarılı olmasına karşın, Türkçenin bağlam duyarlılığı yüksek ve anlam merkezli yapısını bütünlüklü biçimde karşılamakta zorlandığını göstermektedir.

Benzer biçimde, Google Translate ve DeepL çıktılarının somut örnekler üzerinden değerlendirildiği çalışmalar, çeviri motorlarının özellikle edebî ve bağlam ağırlıklı metinlerde söz dizimsel ve anlamsal kayıplara yol açabildiğini ortaya koymaktadır. Haber metinleri, edebî metinler ve uzmanlık alan metinleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı incelemelerde, vurgu kaymaları, tema-rema uyumsuzlukları ve kiplik belirsizliklerinin sıklıkla gözlemlendiği belirtilmektedir (Koçer Güldal & İşisağ, 2019; Özcan Dost, 2024; Dalmış & Yıldız, 2025). Mevcut çalışmada da benzer hata örüntüleri, İngilizce-Türkçe çeviri yönünde ayrıntılı örnekler üzerinden ortaya konulmakta, nöral makine çevirisi sistemlerinin Türkçe özelinde karşılaştığı yapısal ve pragmatik sınırlılıkları görünür kılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkçe odaklı örnek incelemelerine dayanan mevcut literatüre karşılaştırmalı bir katkı sunmaktadır.

Sonuç

Makine çeviri sistemlerinin özellikle İngilizce gibi söz dizimi yapısı katı kurallarla örülü olan bir dilden daha esnek ve sezgisel bir yapıya sahip dile, Türkçeye, yaptığı çevirilerde, ciddi sayılabilecek söz dizimsel ve anlamsal sorunlarla karşılaşmıştır. Bu durum Türkçe özelinde ele alındığında, temelinde Türkçenin eklemeli dil yapısı, esnek söz dizimi kurulumu -vurgu ve estetik söyleyiş kolaylığı- ve anlam merkezli örgüsü yer almaktadır. Doğal dil işleme sistemleri (NLP) genellikle evrensel söz dizimi kalıplarına dayalı olarak programlandığından Türkçenin esnek cümle yapısını işlevsel bağlamda çözümlemekte yetersiz kalabildiği gibi bağlamdan kopuk çeviriler yapabilmektedirler. Bu tür hataların temelinde yatan neden, çeviri motorlarının biçimsel eş değerlik üzerinden çalışmasıdır. Oysa Türkçede, cümle öğeleri sadece biçimsel değil, aynı zamanda işlevsel bağlam içerisinde anlam kazanır. Bu nedenle makine çevirilerinde yalnızca dilsel karşılıkları eşleştirmek değil, bağlamsal çözümleme ve pragmatik boyutun da dikkate alınması gerekir. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, cümleler nitel bir yaklaşımla incelenmiş; biçimsel, sözcüksel ve anlam düzeylerinde karşılaştırmalar yapılarak, anlam ve yapı açısından ortaya çıkan farklılıklar ile hatalar belirlenmeye çalışılmıştır ve çeviri motorlarını Türkçe özelinde zorlayan noktalar şu şekilde sıralanmıştır:

- 1- Türkçenin eklemeli bir dil yapısına ve esnek bir söz dizimi kurgusuna sahip olması, çeviri sürecinde önemli bir zorluk alanı oluşturmaktadır. Anlam merkezli cümle yapısı, ekleşme örneğinde olduğu gibi ekonomiklik ilkesini benimseyerek Türkçeyi sezgisel ve niyete dayalı bir dil hâline getirmektedir. Bu özellik, özellikle çeviri motorları açısından zorlayıcıdır. Nesne ya da özne öğelerinin açık biçimde belirtilmediği durumlarda, zamirsel kullanımlar çoğu zaman yanlış yorumlanmış ve hatalı eşleştirmelere neden olmuştur. Bağlaç kullanımı açısından ‘ve’, ‘ama’, ‘ancak’ gibi bağlaçların işlevsel olarak eksik ya da yanlış kullanılması göze çarpan söz dizimsel hatalardan olmuştur.

- 2- Çeviri motorlarını en zorlayan kurgulardan biri de kiplik ve zaman algısının aktarılması daha doğrusu çevirisi olmuştur. /-DI+/, /-mİş+/, ve /-yor+/, kiplerinin işlevsel farklılığı, cümleye kattıkları niyetsel işlevleri çeviri motorları tarafından karşılanamamış ve İngilizcenin temel kurulumu ile düzenlenmiştir. Bu durum da cümlelerin anlamsal vurgusunu ve metinsel işlevini değiştirmiştir.
- 3- Fiilimsi ulamları ile kurulan yan cümleciklerin olduğu örneklerde zorlandıkları örnekler daha çok zarf-fiil kategorisinde gerçekleşmiştir. Özellikle /-İp+/, ve /-İncA+/, ekleri çeviri cümlelerde işlevsel ve anlamsal karşılığı verilememiş olup cümle kurgusu değiştirilerek ‘ve’ bağlama öbeğiyle değiştirilmiştir. Bu da cümlelerin anlam akışını bozmuş hem yüzey yapıda hem de derin yapıda yapılmak istenen anlam akışını bozmuştur.
- 4- Türkçenin kendine has vurgusu da çeviri motorlarını oldukça zorlamıştır. Türkçede kurulan bir cümlelerin (‘Beni sadece sen anladın’ örneğinde olduğu gibi) öğeleri üzerindeki vurguyu değiştirerek ve her seferinde vurguyu bir başka öge üzerine yerleştirerek anlamı değiştirebilme özelliği, çeviri motorları tarafından karşılanamamıştır. Temel cümle ile hedef cümleyi aynı anlamsal çizgide buluşturabilmek için bilgi girdisinin ayrıntılandırılması gerekliliği görülmüştür.
- 5- Çatı eklerinde fiillerin özünde ‘olma’ ve ‘etme’ temelli ayrımın yapılmış olması (piş- ve iptal et-/ol- örneklerinde olduğu gibi) ve buna yönelik cümle kurulumları çeviri motorlarında ya fiil değiştirilerek karşılanmış ya da etken yapıyı edilgen yapıya dönüştürerek işlev kaybıyla tekrar üretmesine sebep olmuştur.
- 6- En büyük söz dizimsel hatalar metaforik kullanımlarda olmuştur. Tür ve kayıt ikiliğinin karşılanmadığı bu cümlelerde, hatanın en büyük sebeplerinden biri de -metaforik kullanımdan dolayı- tema ve rema bağlantısının kurulamamasıdır. Çeviri motorları deyimsel kullanımları, sözcük sözcük çevirip anlamı yakalayamamış hatta soyut algısı oluşmamış bir çocuk gibi sözcükleri temel anlamlarıyla işlemiş ve derin yapıdaki gizil anlamı yüzeye çıkaramamıştır.

Bu çalışmanın bulguları, Türkçeye odaklanan nöral makine çevirisi araştırmalarında rapor edilen genel eğilimlerle örtüşmektedir. Google Translate ve DeepL çıktılarında gözlenen söz dizimsel, pragmatik ve bağlamsal sınırlılıkların Türkçenin serbest söz dizimi ve yüksek bağlam duyarlılığıyla ilişkili olduğu bu çalışmada da doğrulanmıştır. Ancak mevcut araştırma, bu sınırlılıkları yalnızca genel hata kategorileriyle değil; tema-rema ilişkisi, vurgu düzeni ve kiplik aktarımı gibi Türkçeye özgü işlevsel parametreler üzerinden ayrıntılı biçimde ele alarak literatüre derinlik kazandırmaktadır.

Netice itibarıyla dil, kültür ve toplumsal bağlarla örülü dinamik bir olgudur. Bu nedenle farklı işleyişe sahip diller arasında anlamsal ve işlevsel eşdeğerliğin sağlanması, özellikle bağlam aktarımı bakımından, büyük ölçüde insan denetimi ve yorumuna bağlıdır. Yapay zekâ temelli çeviri sistemleri süreci hızlandırmakla birlikte, tür (kültürel bağlam) ve kayıt (durumsal bağlam) boyutlarını yeterince işleyememeleri nedeniyle birebir anlamsal-işlevsel örtüşmeyi her zaman sağlayamamaktadır. Bağlamsal, duygusal ve pragmatik katmanların bütüncül biçimde aktarımı, kültürü içselleştirebilen insan zihniyle mümkün görünmektedir. Bu bağlamda insan dili sınırlı kurallarla sınırsız üretime açıkken, çeviri motorları büyük ölçüde mevcut veriye dayalı bir işleme gerçekleştirilmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2019). *En eski Türkçenin izlerinde*. Bilgi.
- Aksan, Y. (2002). Tümce konusu: Tanımı ve kapsamı. L. Uzun & E. Huber (Ed.), *Türkçede bilgi yapısı ve bilimsel metinler içinde* (s. 13-36). VerlagDie Blaue Eule.
- Ayık Akça, T. (2022). Edebî metinlerde ve uzamanlık alan metinlerinde makine çevirisinin olanakları/olanaksızlığı: Çevirmenin değişen görev tanımlarına yeniden bakmak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 1321-1343.
- Bahdanau, D., Cho, K. & Bengio, Y. (2014). Neural machine translation by jointly learning to align and translate. <https://arxiv.org/abs/1409.0473>
- Börekçi, M. (2015). Söz dizim kuramları bağlamında Türkçe söz dizimi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 355-370. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8986>
- Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Calixto, I., Tinsley, J. & Way, A. (2017). Is neural machine translation the new state of the art?. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 108, 109-120.
- Cruse, A. (2000). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford University.
- Dalmış, E. & Yıldız, M. (2025). Makine çevirisinin sınırları: Edebî metin türünde makine çevirisi kalite analizi. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 8(1), 314-326. <https://doi.org/10.37999/udekad.1627217>
- Dursunoğlu, H. (2006). Türkiye Türkçesinde vurgu. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 7(1), 267-276.
- Eggs, S. (1994). *An introduction to systemic functional linguistics*. Pinter.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin arkeolojisi* (Çev. V. Urhan). Ayrıntı.
- Gencer Baloğlu, Zeynep. (2022). Yapay zekâ Soseki'yi nasıl okur? -eyleyenler modeli oluşturma ve duygu analizi denemesi-. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 160-182. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1147658>.
- Gözen, G. (2022). A comparative study on the performance of Google Translate between the translation of different text types in the lighat of the multidimensional quality metrics. [Yüksek lisans tezi]. Atılım Üniversitesi.
- Guzev, V. G. & Deniz Yılmaz, Ö. (2008). İşlevsel Türkçe söz diziminin bazı sav ve kavramları üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 56(2), 125-143.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1985). *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Deakin University.

- Halliday, M. A. K. & Martin, J. R. (2005). *Writing science literacy and discursive power*. The Falmer.
- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. Macmillan.
- Kansu-Yetkiner, N., Oktar, L., Yavuz, Y. & Özgen, M. (2014). Sözlü çeviride kip kaydırmalarına dizgeci işlevsel dilbilgisi çerçevesinde bütüncü temelli bir yaklaşım. *Dilbilim Araştırmaları*, 1, 82-104.
- Karpuz, H. Ö. (2004). Olma bildiren eylemler için bir terim önerisi: Olgan çatı. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirirleri I* içinde (s. 11673-1683). Türk Dil Kurumu.
- Kayadibinli, E. & Abdal, G. (2024). Edebî metni makine çevirmenden okumak: Çevirmen okurun makine çevirisi alımlaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 6(1), 127-146. <https://doi.org/10.55036/ufced.1496065>.
- Koçer Güldal, B., & İşisağ, K. U. (2019). A comparative study on google translate: An error analysis of Turkish-to English translations in terms of the text typology of Katherina Reiss. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö5, 367-376. <https://doi.org/10.29000/rumelide.606217>
- Kozan, O. (2019). Çeviri eğitiminde Türkçenin dil bilgisi: İşlevsel yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 143-156. <https://doi.org/10.21497/sefad.586611>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. University of Chicago.
- Lederer, M. (1994). *LA traduction aujourd'hui*. Hachette-Livre.
- Martin, J. R. (1992). *English text: System and structure*. Benjamins.
- Martin, J. R. & Rose, D. (2007). *Working with discourse: Meaning beyond the clause*. Continuum.
- Mellinger, C. D. (2019). Computer-assisted interpreting Technologies and interpreter cognition: A product and process-oriented perspective. *Revista Tradumàtica. Technologies de la Traducció*, 17, 33-44.
- Odacıoğlu, M. C. (2019). Çeviri sürecinde Google Translate kullanımının değerlendirilmesi. *Turkish Studies Language and Literature*, 14(3), 1375-1393.
- Özcan, O. (2020). Dünya klasikleri bağlamında makine çevirisi üzerine bir değerlendirme: Balzac örneği. *Çeviride Teknoloji* içinde (s. 149-185). Grafiker.
- Özcan Dost, B. (2024). Haber çevirisinde makine çevirisi araçlarının kullanımına yönelik bir inceleme: Google Translate ve DeepL örneği. *Söylem Filoloji Dergisi*, 9(1), 259-276.
- Parlak, A. (2023). Cümle öğelerinin tasniflerindeki farklılıklar: Yeni bir tasnif yapılabilir mi?. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 55-72. <https://doi.org/10.29157/etusbed.1228176>
- Sargın, M. (2024). Google çeviri programı üzerine bir inceleme: Sıfat yantümcelerinin çevirisindeki hatalar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(92), 1526-1543. <https://doi.org/10.17755/esosder.1474149>

- Sartre, J. P. (2014). *Varlık ve hiçlik-fenomenolojik ontoloji denemesi*. (Çev. T. Ilgaz & G. Çankaya Eksen). İthaki.
- Şen, E. (2020). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan kurmaca metinlerin “odaklayım” ve “anlatıcı” açısından incelenmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 15(4), 2961-2980.
- Tanış Polat, N. (2023). Yapay zekâ ve çeviri: Mütercim-tercümanlık alanında yeni bir paradigma. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 11(2), 482-487.
- Tok, Z. (2020). *Bilgisayar destekli çeviri*. Grafiker.
- Toral, A. & Way, A. (2018). What level of quality can neural machine translation attain on literary text?. *Translation Quality Assessment From Principles to Practice* içinde (s. 263-287). Springer International Publishing.
- Yaman, İ. (2023). DeepL translate ve Google Translate sistemlerinin İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce çeviri performanslarının karşılaştırması. *Söylem Filoloji Dergisi*, Çeviribilim Özel Sayısı, 29-41.